

HAVAS PÉTER

A brit pártok szerepe a politikai konfliktusok kezelésében

A POLITIKAI RENDSZER, A PÁRTOK ÉS A KONFLIKTUSOK: RÖVID VISSZATEKINTÉS

A brit politikai pártok a politikai rendszeren belül keletkezett konfliktusok szülöttei. A brit pártrendszer hagyományosan a brit politikában keletkezett konfliktusokat tükrözi, azokat képezi le, azok pólusait, az érdekeket és az érdekszférákat reprodukálja. A pártok egyrészt hasznos szerepet töltenek be azzal, hogy mechanizmust alkotnak a politikai feszültségek békés megoldásához. Egyben létük elkerülhetetlen, mivel történelmileg mint a képviselői demokrácia, a képviselői kormányzás alapvető elemeként fejlődtek ki (Ball 1. old.).

Bár eléggé közismert, gondolatmenetünk aspektusából célszerű emlékeztetni, hogy a brit politikai pártok már a 17. században kisebb csoportokként és szövetségekként ott voltak a törvényhozásban, de csak a 19. század közepétől kezdtek kiépülni parlamenten kívüli szervezeteik, és tulajdonképpen csak az ipari forradalom hatására, az általános választójog, a tömegdemokrácia kiszélesítésével váltak a mai értelemben politikai pártokká. A pártok korai megjelenésének és evolúciójának hangsúlyozása azért fontos témánk felvezetése szempontjából, mert jelentős részt a pártok funkcionálásának köszönhető, hogy a konfliktusok – sok más európai országtól eltérően – Britanniában az utóbbi században gyakorlatilag nem vezettek erőszakhoz, forradalmakhoz (Rose 1. old.). Az ír konfliktusok ebben az értelemben kivételt képeznek, de ezt a témakört minden bizonnyal külön lenne érdemes vizsgálni. A szigetország mindig

azokhoz a ritka országokhoz tartozott, ahol a modern társadalmak biztonsága felett a képviseleti demokrácia eszközei és intézményei őrkdtek.

Az eddig leírtak akkor is igazak, ha jól tudjuk, hogy a konfliktusokat Nagy-Britanniában sem mindig abszolút demokratikus eszközökkel kezelték – lásd például az 1920–30-as évek nagy ipari megmozdulásait. Ám az tagadhatatlan, hogy ezek tanulságait a pártok, persze először a Munkáspárt, de a második világháború alatt, majd utána a konzervatívok is képesek voltak levonni. A liberálisok is ekkor váltottak, sőt olyan prominens személyiségei, mint Lord Beveridge és Keynes dolgozták ki a jóléti állam és a teljes foglalkoztatottság elvi alapjait. Az egész 1945 utáni brit fejlődés mindezt fényesen bizonyította. Tehát a konfliktusokat és ezek következményeinek rendezését hiba volna mechanikusan, behatárolt időtartamban vizsgálni. Olyan súlyos válságokat, mint az említett gazdasági és politikai válság (Britanniában ez kormányválsághoz és szakadáshoz vezetett mind a Munkáspártban, mind a Liberális Pártban, viszont a szakszervezetek és a Labour kudarcai előkészítették a konzervatívok elsőpró győzelmét 1935-ben). Tehát nem sikerült megfelelően kezelni, megoldásokat találni a munkások milliói számára, miközben a toryk győzelemnek értékelték a szakszervezetek akkori visszavonulását. Ugyanakkor már az idő tájt megindult egyfajta útkeresés, meditáció, amely ugyan azonnal nem hozott megoldásokat, de előkészítette az ilyen konfliktusok megelőzését. Vagyis a konfliktuskezelést annak további megelőzési lehetőségeinek megteremtésével együtt kell értelmezni, és ebben a pártok rendkívüli fontos szerepet vállalhatnak.

A KONFLIKTUSOK LEGFONTOSABB TERÜLETEI ÉS A KEZELÉSÜKET BEFOLYÁSOLÓ SAJÁTOSÁGOK

Milyen típusú, tartalmú konfliktusoknak van leginkább politikai hatásuk Nagy-Britanniában?

- a szociális megosztottság, a társadalmi csoportok közötti alig csökkenő különbségek;
- a gazdaság, a piac stabilitása és a közkiadások, az adók növekedésé közötti konfliktusok, vagyis a gazdaság és a jóléti szféra közötti diszharmónia;
- a területi, regionális, nemzeti, vallási és a központi, westminsteri érdekek közötti konfliktusok;
- az európai integráció és Britannia sajátos érdekeiből fakadó konfliktusok;
- a szakszervezetek részérdekei és az országos érdekek közötti konfliktusok.

Melyek azok a sajátosságok, amelyek hatással vannak a konfliktusok rendezésére?

- nincs írott alkotmány;
- a többségi választási rendszer, amely a kétpártrendszer egyik legfontosabb pillére;
- a pártok belső struktúrái és döntési mechanizmusai;
- a demokrácia és hagyományai, az évszázadok óta funkcionáló intézményrendszer;
- a sajátos brit történelmi út, amelynek egyik témánk szemszögéből fontos eredménye, hogy a britek soha sem szenvedtek olyan vereséget, amely demokratikus hagyományaik feladására kényszerítette volna őket (Rose 15. old.).

A BRIT PÁRTOK KONFLIKTUSKEZELŐ POTENCIÁLJA A PÁRT- ÉS A POLITIKAI RENDSZER SAJÁTÓSÁGAINAK TÜKRÉBEN

Emlékeztetnünk célszerű, hogy a brit pártrendszer lényegét tekintve kétpártrendszer. Igaz, hogy az erről szóló viták rendszeresen fel-feltörnek, tekintettel a liberálisok hullámzó teljesítményére (vagyis főleg akkor, amikor az utóbbiak megerősödnek, vagy ha a parlamentben egyik nagyobb pártnak sincs többsége, illetve, ha ez a többség minimális, tehát az úgynevezett „függő” (hang) parlament helyzete következik be). Ám ha elfogadjuk Sartori definíciójának érdemi részét – mely szerint a kétpártrendszer lényege, hogy két párt van abban a pozícióban, hogy választásokat nyerhet és az egyik meg is nyeri (Sartori 188) –, akkor a Liberális Demokraták lehetőségei ezt kizárják: a 659 mandátumból 52 a Liberális Demokratáké, miközben a Labouré 412, a toryké 166 (Butler–Kavanagh 260–261). Témánk szempontjából mindez azért fontos, mert a választási rendszer jóvoltából az országot egy párt vezeti, a kormány egypárti (nagyon ritka kivételektől eltérően), tehát egy párt kap mandátumot választási kiáltványa realizálására, aminek a szigetországban hagyományosan külön jelentősége van. A politikai és politikai hatású konfliktusok nagyjából egy olyan dimenzióban keletkeznek, amely elsősorban a kormánypártot érinti, tehát annak fő felelőssége a konfliktus vagy válság kezelése, megoldása. Az tény, hogy írott alkotmány nem lévén, a parlament a legmagasabb hatalmi szervezet, s a brit politika egyik döntő jellegzetessége a parlament teljes szuverenitása; ez a felelősség a pártokat alkotmányos jogokkal ruházza fel, ami természetesen vonatkozik a konfliktusok kezelésére is. Nem túlzás tehát aláhúzni, hogy ezáltal a konfliktuskezelés Nagy-Britanniában a politika formálásának, megvalósításának alkotmányos garanciáját is képezi. Ez az, ami a pártok státusát külön szintre emeli a brit politikai rendszerben.

Nem vitás, hogy az ellenzéki pártok sem passzívak e tekintetben, vagy a kormány bírálójaként lépnek fel, vagy, ha országos

ügyről van szó, akkor a kormányt kritikus támogatásban részesíthetik és ezáltal pozitív szerepet játszhatnak a konfliktusok rendezésében. Megjegyezzük, hogy az ellenzék Britanniában alkotmányos, jogi státussal rendelkezik (Birch 134–136. old.), ami eleve meghatározza viselkedését olyan kérdésekben, amelyeknek országos jelentősége van, vagyis kötelessége a konstruktivitás a konfliktusok megközelítésében, de ha nem is így volna, a brit tradíciók, a politikai kultúra gyakorlatilag kizárja, hogy az ellenzék a konfliktusokat az ország kárára és öncélúan a maga javára használja fel, nem úgy, ahogy ez néha máshol megtörténik. A meghatározó felelősség azonban a kormánypárté. Így volt ez például 1979-ben, amikor a munkáspárti kormány nem volt képes megbirkózni a gazdasági válság okozta konfliktusokkal, megvédeni az országot a destabilizációtól, betartani szociális ígéreteit, megegyezni a szakszervezetekkel, ezért megbukott és a hatalom 18 évre a thatcheri konzervatívokhoz került. Tehát a konfliktusok hatékony kezelése Britanniában stabil egypárti kormányzást feltételez, a kormány stabilitásának megingása viszont ezt megakadályozza, és ez kormányválsághoz, a kormánypárt vereségéhez vezet, mint ahogy ez 1931-ben és 1979-ben is történt. A brit közvélemény számára a kormányzás stabilitásának, annak, hogy a kormányt vezető párt képes legyen a válságokat kezelni, perdöntő jelentősége van (ezért sem népszerű az arányos választási rendszer, amely koalíciókhoz vezet, tehát gyengítheti a kormány stabilitását). Hozzátehetjük, hogy a brit politikai gondolkodás ezért nem szereti a pártokon belüli egység hiányát: egy megosztott párt nem alkothat stabil kormányt. 1983-ban a perlekedő Munkáspárt ezért szenvedte el egyik leg súlyosabb vereségét, és nem vitás, hogy a konzervatívok jelenlegi gyengesége, két súlyos veresége nagyrészt a párt – főleg az európai kérdésekben megmutatkozó – megosztottságával magyarázható.

Egy kis, de nem mellékes kitérővel érdemes feltenni a kérdést: vajon az írott alkotmány esetleges bevezetése (ami egyébként nincs napirenden, inkább az emberi jogok európai konvencióinak adaptálása az aktuális téma) milyen hatással lehetne a pártokra, a pártok funkcióira a konfliktusok rendezésében?

A legfontosabb intézmények és funkciójuk definiálása, a testületek felelősségének rögzítése a különböző szinteken, az egyéni állampolgári szabadságjogok deklarálása valószínűleg csökkentené a pártok alkotmányos felelősségét és több lehetőségük lehetne a tömegpárti tevékenységük fejlesztésére. A nagy kérdés azonban, hogy miután az íratlan konvenciók jól működnek a gyakorlatban, és a pártok ebben a rendszerben megtalálják a helyüket, érdemes-e az íratlan szabályokat írott keretekbe foglalni, annál is inkább, mert a szabályozás esetleg megmerevítené az alkotmányos gyakorlatot, miközben a jelenlegi pragmatikus gyakorlat képes arra, hogy bírósági állásfoglalások, kon-

venciók és a parlament segítségével rugalmasan változtasson a konvenciókra épülő gyakorlaton (Vibert 34–35. old.).

Természetesen még Nagy-Britanniában is okozhat gondokat egyes, konfliktusokhoz vezető problémák kezelése a szabályozatlanság következtében. Ilyen szféra például a pártok és a kampányok finanszírozása. Tény, hogy ez nagy botrányokhoz, konfliktusokhoz még nem vezetett. Minél több pénzre van azonban szükség – és a modern politika kommunikációja ebbe az irányba vezet –, e szféra szabályozatlansága egyre több és több esélyegyenlőtlenséghez vezetett a pártok között, ami főleg a gazdag Konzervatív Pártnak előnyös. (Nagy-Britanniában – sok más európai országgal ellentétben – a pártpénzek döntő többsége nem állami forrásokból származik.) Például csak választókerületi szinten korlátozták a választási pénzek felhasználását, a donációk nagysága és a donátorok személye nem volt publikus, a külföldről érkezett adományokat sem kellett bejelenteni. A Munkáspárt esetében főleg a szakszervezeti adományozás szabályozatlansága okozott feszültséget, bár esetenként az egyéni adományok sem voltak nyilvánosak, igaz a Munkáspárt már a 90-es évek közepén nyilvánosságra hozta az 5 ezer fonton felüli donációk nagyságát és eredetét. 1997 után a Blair-kormány azonnal hozzálátott e terület rendezéséhez (bizonyos előkészületeket már J. Major kormányzása utolsó évében is foganatosítottak), és 2001-ben törvénybe iktatták a párt- és kampánypénzek szabályozását. Az új törvény országos szinten is korlátozta a kampányokra fordítható pénzek felhasználását. Az adományok nagyságát nem korlátozták, de minden 5 ezer font feletti donációt és annak eredetét nyilvánosságra kell hozni, a külföldről történő adományozást betiltották.

Érdemes felhívni a figyelmet, hogy a törvény lehetővé teszi a „harmadik oldal” intézményének létrehozását, vagyis személyek, csoportok, nyomásgyakorló csoportok olyan alapokat hozhatnak létre, amelyek függetlenek a pártoktól; ezeket ugyanúgy, mint a pártokat, be kell jegyezni és ezekhez is lehet donációkat juttatni, de a szabályok azonosak a pártokéval. Az alapok ezután annak adnak kampányra fordítható pénzeket, akinek akarnak (van, amikor több pártnak egyszerre), de ezeket a tranzakciókat a teljes nyilvánosság előtt kellett lebonyolítani. Fontos újdonság, hogy vállalatok donációját előzőleg meg kell szavaztatni a részvényesekkel, ezt megelőzően erről csak tájékoztatni kell őket (The Political Parties, Elections and Referendums Act 2001. Donation 16–73. old.). Tehát a párt- és kampánypénzek esetében a szabályozás célszerű volt, és ez hozzájárul a pártok közötti verseny demokratikusabbá tételéhez, s ahhoz, hogy a választópolgár tudja, ki és kinek ad adományokat. A teljesség kedvéért azonban azt is hozzá kell tenni, hogy a szakemberek szerint ez a nyilvánosság csökkentheti a pártok anyagi támogatását.

A BRIT PÁRTOK POLITIKAI ARCULATA ÉS A KONFLIKTUSOK

Miután elvileg kísérletet tettünk a brit pártok konfliktuskezelő potenciáljának és jogi feltételeinek tisztázására, szólni kell a két nagy vezető párt, a konzervatívok és munkáspártiak politikai képéről, hiszen – legalábbis értelmezésünk szerint – elvileg ugyan körül lehet írni a pártok szerepét, jogosítványait a konfliktusok rendezésében, de a konfliktuskezelés iránya, a megoldás tartalma annak a pártnak a politikájától függ, amely kormányoz. A két nagy párt politikája és ideológiája között programjukat tekintve mindig jelentős különbség volt. A második világháború utáni évtizedekben azonban a pártokat a pragmatizmus vezérelte, így a toryk, akik 1950–64 között a gazdasági fellendülés időszakában, a „gazdag társadalomban” kormányoztak, tulajdonképpen a 45 utáni munkáspárti politikát (a jóléti állam, a teljes foglalkoztatás) folytatták, és ez az időszak joggal kapta a konszenzus kora elnevezést (Kavanagh 1990 54–57. old.). Ez a konszenzus az 1970 és 1975 közötti konzervatív kormány alatt kezdett repedezni, de látványos vége már akkor bekövetkezett, amikor Thatcher lett a konzervatívok vezére, majd kormányfője. Azóta a Konzervatív Párt elutasítja a konszenzust és a konfrontatív politika híve lett. Ez meg is felel a neoliberais gazdaságpolitikának, a piac teljes dominanciája biztosításának, a jóléti rendszer lassú leépítésének. Ami a Munkáspártot illeti: 1979 után nagy utat tett meg, fokozatosan szakított elavult doktrínájával, majd Blair vezetésével egy olyan politikát valósít meg, amely megtartja a Labour alapértékeit, de új eszközöket alkalmaz. Megváltozott a viszonya a gazdasághoz, amelynek prioritást biztosít, a piachoz, amelybe nem kíván beavatkozni, a jóléti államhoz, amelyet meg kíván reformálni, a gondoskodó állam helyett az aktív jóléti államot preferálja.

A Munkáspárt átalakulása ellenére a két nagy párt politikája és ideológiája között alapvető különbségek vannak, olyanok, amelyeket más európai országokban a konzervatívok és szociáldemokraták között nem vagy ritkán tapasztalhatunk. Miközben a Munkáspárt egyre inkább balközép párttá válik, addig a konzervatívok inkább jobbra húzódnak. Erthető tehát, hogy a két pártban mást értenek konfliktus és annak kezelése alatt.

A 70-es évek végén Nagy-Britanniában az alapvető konfliktus a gazdaság versenyképességének csökkenése, lemaradása és a Munkáspárt szociálpolitikai tervei, társadalompolitikája között volt, ami gazdasági, pénzügyi és politikai válságba torkollott. A labourista kormány szociális teljesítménye nem volt rossz, mégha nem is teljesítette programjának egy részét, de a gazdaságé igencsak gyenge. A Munkáspárt vezetése harapófogóba került: egyik oldalról a gyenge gazdaság, másiktól választói és tagsága nyomta. Ezt a konfliktust a Munkáspárt képtelen volt

megoldani, kezelni, ehhez egy megújulás, stratégiaváltás kellett volna, de ebben nem volt egység a pártban. A konfliktust végül a thatcheri politika a maga módján kezelte. A konzervatívok eredményes struktúraváltást hajtottak végre, amely növelte a gazdaság hatékonyságát, de ennek igen magas volt a szociális ára. Északon és Skóciában több mint 20%-kal csökkentették a feldolgozóipart és sok bányát állítottak le, a munkanélküliség példátlan gyorsasággal megugrott. A társadalom és az ország kettészakadt. Sikertelen tehát megoldani, kezelni egy nagyon fontos válságot, modernizálni a gazdaságot, de mindez milliók érdekeinek mellőzésével történt, és ahogy ez a konfliktus rendeződött, újabb konfliktus, szociális feszültség keletkezett.

A Munkáspárt később azért vesztett választásokat, mert ugyan a neoliberais gazdaságpolitika sokakat szembeállított a konzervatív kormánnyal, de a Labour akkor nem volt képes a megújulásra (Blunkett 9–10. old.) és olyan politikát ajánlott, amely a megváltozott körülmények ellenére nem volt tekintettel a gazdaság érdekeire, magas fokú újraelosztást, közkiadásokat, adózást követelt. Ezt azonban az átalakult brit társadalom elutasította, de ha a Munkáspárt akkor (1983-ban, 1987-ben) kormányra került volna, ez katasztrofális hatással lett volna a gazdaságra, bár kétségtelenül többet adott volna az állampolgároknak. Tehát folytatódott volna az a gyakorlat, hogy a torykat csak a gazdaság, a Labourt csak a jóléti fejlesztések érdeklik. Az országnak nagyon sokat ártott, hogy a politikai versenyben a gazdaság és a szociális szféra állandóan ütközött és kizárta egymást. A gazdasági, piaci és a szociális konfliktusokat ezért nem sikerült eredményesen és tartósan egyik pártnak sem kezelni, rendezni, mert mindkét párt doktriner módon fogta fel a konfliktusokat.

A gazdaság és a jóléti szféra, a piac és a társadalom, de azt is leírhatjuk, hogy a munka és a tőke konfliktusa a 90-es években is velejárái voltak a brit valóságnak. Ami megváltozott, az a Munkáspárt volt, amely ma méltán nevezi magát Új Munkáspártnak. A Labour stratégiájának középpontjába a gazdaság stabilitása, versenyképessége került, s célja ezzel együtt már nem a piac korlátozása, hanem egészséges működésének ösztönzése lett. A Munkáspárt nem mondott le értékeiről, de ezeket olyan eszközökkel kívánja elérni, amelyek nem ellentétesek a piac, a gazdaság érdekeivel. A Munkáspárt megtartani, de modernizálni kívánja a jóléti államot, és szociális programjának fókuszába a foglalkoztatás minőségi javítását állítja. A Labour modernizátorának, Tony Blairnek, aki folytatta elődei törekvését a párt gyökeres átalakításáért, sosem voltak illúziói a piac természetét és szociális hatásait illetően. Ami azonban új volt a munkáspártiak és Blair gondolkodásában, az az, hogy a piac generálta szociális konfliktusokat a partneri viszonyok eszközeivel, a piac, a társadalom és az állam kooperációjával kívánja

rendezni. Tehát a Munkáspárt első ízben története során a konfliktusok kezelését a partneri viszonyok keretében képzelel el. Ez a „harmadik út”, amelynek lényege, hogy a Munkáspárt egyszerre kívánja fejleszteni, megvédeni a brit gazdaság stabilitását és javítani a jóléti viszonyokat, nem úgy, ahogy ez régebben a pártok versenyében a „vagy-vagy” szellemében történt (Giddens 64–67. old.). Ez az út kétségtelenül eredeti, mert megtartja a Munkáspárt hagyományait, de egyben elutasítja a másik két járhatatlan utat, a thatcherizmust, valamint a „rég” Munkáspárt eszközeit, amelyek egykor eredményesen funkcionáltak, de a mai megváltozott világban használhatatlanok.

A harmadik út kétségtelenül bátor és radikális kezdeményezés, de egyben nagy kihívást is jelent. Ez mindjárt az 1997-es nagy választási győzelem után kiderült. Ugyanis csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy a tory érában a társadalmi csoportok közötti szakadék példátlanul kiszélesedett, megnőtt a szegénység, főleg a gyermekszegénység, amely európai összehasonlításban is a legnagyobb volt Britanniában. Mint szociáldemokrata párt, a Munkáspártnak tennie kellett valamit ezek tompítására, de ugyanakkor tartania kellett ígéretét a közkiadások és az adók szinten tartása tekintetében. Ez volt az első olyan kihívás, konfliktus, amelyet az Új Munkáspárt kormányának rendeznie kellett, hiszen a szociális források e célokra nem voltak elegendők (Blunkett 95–98. old.). Blairék ezért átcsoportosították a szociális források egy részét; a munkanélküliek, főleg a fiatalok számára képzési programokat indítottak, viszont csökkentették a szociális, jövedelemkiegyenlítő segélyeket, kivéve azokat, amelyek a családokat és a gyermekeket segítették. Ezek a programok eredményesek voltak, de egyes rétegeket nem érintettek, sokak helyzete alig változott, amit Blairék sem tagadtak, de tartani kellett magukat programjaikhoz és ígéreteikhez. A Munkáspárt így is sokkal többet nyújtott szociális téren, mint addig a toryk, de újabb győzelemre, újabb kormányzási ciklusra volt szükség az Új Munkáspárt programja realizálásához.

A következő választásokon a Labour megismételte győzelmét és több területen grandiózus terveket hirdetett meg. Ilyenek voltak az egészségügy és az oktatás masszív fejlesztése (Ambitions for Britain 16–23. old.). Itt azonban egy új típusú konfliktus keletkezett a munkáspárti kormány számára, amely kezeléséhez szükség volt Blairék rugalmasságára és kreativitására.

A brit közvélemény számára az NHS, az állami egészségügyi szolgálat mindig is nagy vívmánynak számított, mert az oktatással együtt a társadalmi igazságosság talán legfontosabb eszközeinek ítélte. Tetejében a lakosság elégedetlen volt az ellátással, amelynek minőségi átalakítása a Munkáspárt választási kiáltványának középpontjában állt. A konfliktus lényege az volt, hogy közpénzekből egy ekkora programot nem lehetett megvalósíta-

ni, az ország elvárásai, az ígéretek elől viszont nem lehetett kitérni. Ekkor Blairék a partnerségi modelljüket (PPP – nyersfordításban: a magán- és a közsféra partneri viszonya) használták fel, vagyis a magántőkére támaszkodtak programjuk megvalósításához. Konkréten arról van szó, hogy létrehoztak egy szervezetet (PFI, magánfinanszírozású kezdeményezés), amelynek keretein belül a magántőke hatalmas összegekkel vesz részt az egészségügy és az oktatás beruházásaiban, a létesítmények fenntartásában (Prescott 1–3. old.). Így az állam és a magántőke közreműködésével megvalósíthatók a programok, a jelzett konfliktus feloldható, az ellátás javulása már most érezhető. Az intézmények magánkézbe kerülnek, de szerződéseket kötnek az állammal, amely bérlő őket. Ez az egyébként ésszerűnek tűnő megoldás azonban vitákat provokál a Munkáspártban, mert sokan féltik a közszolgáltatások állami garanciáját, a szakszervezetek nehéz helyzetbe kerülnek ott, ahol együtt dolgoznak a PFI és NHS által bérezett alkalmazottak, mert a bérek különböznek és nehéz bérharcot folytatni. Bőven vannak olyanok is, akik elutasítják azt a kialakult gyakorlatot, hogy egy szociáldemokrata kormány projektjét magánpénzekből finanszírozzák. Tehát az történt, hogy egy megoldottnak látszó konfliktus újabb, más jellegű feszültségeket teremtett. Ezzel együtt, témánk és gondolatmenetünk szemszögéből a partnerségi viszony a piac, az állam és a társadalom között, mint a brit Munkáspárt új stratégiája, a piac okozta konfliktusok szociáldemokrata típusú kezelésére külön figyelmet érdemel.

Tanulmányunk célja a brit pártok politikájának elemzése, egy vonatkozásban azonban érdemes túllépni a „határokon” és betekinteni az európai politikai rendszerbe. Ebből kiderülhet, hogy a pártoknak van egy típusa, amelynek léte, lényege, alapvető funkciója a konfliktusok békés kezelése – a szociáldemokraták, akik a választópolgárok 30–35%-a támogatását élvezik (ez az arány nem, inkább a választók társadalmi összetétele változik) és az európai stabilitás és társadalmi egyensúly meghatározó pillére.

A szociáldemokrata mozgalom több mint száz éve jött létre azzal a céllal, hogy az ipari forradalom „gyermekei”, a munkásság érdekeit képviselje és hozzájáruljon emancipációjukhoz. A szociáldemokrácia köreiből sokáig vitatott volt, hogy a mozgalom mindezt milyen eszközökkel érheti el, más szavakkal, hogy a munkásság helyzetét meghatározó alapvető ellenmondást, konfliktust, a munka és a tőke közti feszültségeket demokratikus vagy erőszakos eszközökkel kezelje. Ez a dilemma a XX. század 20-as éveiben dőlt el véglegesen a demokrácia, a demokratikus szocializmus, a politikai és a szociális szabadság egységes értelmezése javára. A konfliktusok békés rendezésének eszköztára a második világháború után alakult ki a keynesi technikák, a jóléti állam, a participáció törvénybe iktatása, a

korporatív struktúrák kiépítése formájában. Azóta a szociáldemokrácia egyik legfontosabb funkciója a konfliktusok felismerése és kezelésük garanciájának a törvények általi védelme. Nem túlzás azt állítani, hogy a szociáldemokrata pártok háború utáni története egyenlő az említett eszközök, a szociáldemokrata konfliktuskezelés és alkurendszer történetével, függetlenül attól, hogy a „néppártosodás” trendje itt is felismerhető, bár nem minden szociáldemokrata pártban és azonos hatásfokkal. A szociáldemokrácia általában akkor volt sikeres, ha sikerült társadalmi céljaihoz olyan konfliktusrendező eszközöket működtetnie, amelyek mögött társadalmi konszenzus volt, és akkor voltak problémái, ha ez nem sikerült. A Munkáspárt esete ezt jól illusztrálja.

A BRIT PÁRTOK BELSŐ STRUKTÚRÁI, A DÖNTÉSHOZATAL ÉS A POLITIKAFORMÁLÁS

A brit politikai pártok alkotmányos helyzete, státusa, belső rendje, ha úgy tetszik a párton belüli demokrácia, a politikaformálás és a döntéshozatal módja egy vonatkozásban mindenképpen eltérő más országok pártjaitól. Azt már említettük, hogy írott alkotmány nem lévén, a parlament abszolút szuverenitása különleges felelősséget ró a pártokra, de ehhez érdemes még hozzátenni, hogy klasszikus párttörvény sincs, igaz sokáig a kampány és pártpénzek is alig voltak szabályozva. Ahogy már az előzőekben említettük, 2001-ben már megszavaztak egy átfogó párt- és kampányfinanszírozási törvényt, amelynek egyes cikkelyei érintenek a pártok tevékenységével kapcsolatos szabályokat is, és összefoglalják az ezekhez csatlakozó régebbi törvényeket, így például az elektronikus média és a pártok viszonyát utóbbiak kampánytevékenységének kereteiben.

A pártok és a jogi, alkotmányos környezet teremtette rugalmasság, a konvenciók jelentősége a politika szabályozásában nagy hatással voltak és részben vannak a pártok belső viszonyaira, a politikaformálásra és a döntéshozatalra.

Ennek axiómája mindig is a pártok parlamentcentrikus, a parlamenthez szorosan kötődő rendje volt. Nagy-Britanniában megint csak a parlamenti szuverenitás következményeként, az extraparlamentáris struktúrák részvétele a politikában tulajdonképpen az alkotmányos rendtől idegen volt és évtizedek óta vita tárgyát képezi. A leggyakoribb célpont e vonatkozásban a Munkáspárt kollektív tagsága és jogai, továbbá a vezérválasztás szisztémája voltak.

A hagyományos felfogás szerint az igazi párt tulajdonképpen a parlamenti párt (frakció) volt (a Labourban ma is Parlamenti Munkáspártnak nevezik hivatalosan), amely megválasztotta a pártvezért (a potenciális miniszterelnököt, az árnyékkormány

vezetőjét), akinek teljes hatalma volt minden kérdésben. Igazi döntési joga a pártvezér miniszterelnöknek és a parlamenti pártnak volt.

A Konzervatív Párt gyakorlatilag azonos volt a parlamenti párttal, azzal a kiegészítéssel, hogy ide tartozott még a párt központi hivatala (a nagyhatalmú, hagyományosan jól ellátott Central Office, az apparátus, amely azonban csak a frakciónak dolgozott). A pártnak tulajdonképpen nem is volt „tömegpártja”, azt pótolta a „Konzervatív és Unionista Társaságok Országos Szövetsége” (az unionisták alatt az ír unionistákat kell érteni, akik az unionista, tehát protestáns pártokhoz csatlakoztak, amelyeknek a Westminsterben meghatározott számú – most 20 – helyük van, és gyakorlatilag mindig a torykkal szavaznak), amely az önálló választókerületi társaságokból képződött és az hívta össze az éves konferenciákat. Ezeknek a fórumoknak még formálisan sem volt érdemi döntéshozatali joguk, a parlamenti képviselők csak vendégekként jelentek meg, és maga a rendezvény inkább politikai nagygyűlésekre hasonlított. A konferencián a pártvezér beszédet mondott a párt és az ország helyzetéről, és kézfelemeléssel általában egy általános határozatot fogadtak el, ami senkit semmire sem kötelezett. A szövetségnek volt elnöke, de semmi közvetlen szerepe nem volt a párt belső életében, igaz általában tagja volt a központi parlamentnek. A toryknak ugyan mindig több (egyéni) tagja volt, mint a Munkáspártnak, de ez a tagság teljesen laza kötődést, egyfajta pártoló tagságot jelentett, amelynek egyetlen állandó funkciója a tagdíj és a donációk befizetése volt.

A szövetségekben csak a választások előtt volt érzékelhető tevékenység. A képviselők kiválasztásában, de ekkor is csak az újak esetében, a szövetségeknek nem volt döntési joguk. A régi képviselőknél viszont a konzervatívoknál nem volt „reszelekció”, újrarostálás, akit egyszer megválasztottak, az gyakorlatilag képviselő maradt, hacsak valami rendkívüli hibát el nem követett. A választókerületekben a pártnak fizetett „ügynökei” voltak, vannak. A konzervatívok esetében tehát a politika viszonylag egyszerűen bonyolódott, belső konfliktusok ritkán voltak, de akkor is a pártvezér döntött, jobb esetben figyelembe véve a frakció véleményét. A konzervatívoknál egyébként a fontosabb döntéseket, így a személyieket is sokáig informális, kuliszsa mögötti egyeztetés alapján intézték el, amelyeken a párt vezetői mellett ott voltak vezető vállalkozók, donátorok, a gyáriparosok szövetsége vezetői és a toryk mellett álló nyomásgyakorló csoportok képviselői. Egyébként a 60-as évek közepéig a párt vezérét (tehát a potenciális miniszterelnököt, az ellenzék vezérét) informális egyeztetés és nem választás alapján indították (Kavanagh 128–131 old.).

Ami a Munkáspárt szervezeti felépítését illeti, esetében annak sokkal inkább és közvetlenebb köze van a politika formálá-

sához és a konfliktusok kezeléséhez; e felépítés sokkal többet változott mint a konzervatívoké és ennek háttérében mindig politikai okok voltak, a politika átalakítása, a párton belüli konfliktusok, a gazdasági és politikai válságok megoldásának útjai stb. A Konzervatív Pártban egy (hivatalos) centrum volt, a Munkáspártban viszont három létezett, amelyek nem voltak egyenrangúak. A Parlamenti Munkáspárt több joggal rendelkezett, és a párt igyekezett megfelelni a brit alkotmány íratlan szabályainak (a vezérválasztás rendje, a pártvezér-miniszterelnök kompetenciái). Az extraparlamentáris komponensek, vagyis a szakszervezetek és a választókerületi munkáspárti szervezetek, illetve az általuk delegált küldöttek pártkonferenciája, amely a párt legfőbb döntéshozatali, politikaformálási szerve, nehezen volt harmonizálható a brit tradíciókkal. A fő problémát a csatlakozott szakszervezetek okozták, amelyek 1900-ban tulajdonképpen megalakították a Munkáspártot. A pártnak egyéni tagsága és alkotmánya, programja csak 1918-tól volt. A szakszervezetek anyagilag és politikailag is a Munkáspárt pillérei voltak, de gyakran fordult elő, hogy érdekeik eltértek a párt politikai vonalától. A Munkáspártnak sikerült alkalmazkodnia az alkotmányos rendhez: a parlamenti képviselők függetlenek voltak a konferenciáktól, az utóbbiak döntései a parlamenti párt számára nem voltak kötelezőek. Ezzel együtt a konferenciák, amelyeken a szakszervezetek domináltak (a küldöttek 90%-át tették ki), sokszor okoztak gondot, konfliktusokat a párt vezetésének, elsősorban azzal, hogy gyakran olyan határozatokat szavaztak meg (sokszor igen éles viták után), amelyek nem voltak összhangban a párt vezető szervei, a parlamenti párt vagy a munkáspárti kormány vonalával. Igaz, hogy ezek nem voltak kötelezőek a kormány vagy a vezetés számára, de vitákat, nézetkülönbségeket tükröztek, amelyeket a választópolgárok nem vettek jó néven és kétségeket ébresztettek: vajon lehet-e az országot egy ilyen „veszekedő” pártra bízni.

A Munkáspárt a képviseleti demokrácia „mintapártja volt”, különösen a politikaformálás volt demokratikus. A választókerületi munkáspárti szervezetek és a szakszervezetek a konferenciához ezrével küldtek határozati javaslatokat, amelyeket tematikusan csoportosítottak és a konferencia elé terjesztettek. Ezek, összedolgozva a vezetés politikai vonalával, képezték a párt politikáját. Gyakran azonban ezek a határozatok sem a párt politikájával, sem egymással nem voltak összhangban, ezért értelmezésük körül is nézetkülönbségek voltak, sőt néha káosz alakult ki. Tehát a demokratikus rend ütközött a politikaformálás hatékonyságával, ami akkor volt különösen érezhető, amikor megindult a párt modernizálása. Konfliktusokat okozott továbbá a parlamenti képviselők jelölése, amiben a választókerületi szervezeteknek jutott nagy szerep, de ezen a szinten nemegyszer a modernizálással vitatkozó aktívák véleménye érvénye-

sült, és olyan jelöltet választottak meg, aki szemben állt az országos vezetés elképzeléseivel (Kavanagh 126–128).

Az 1997-es választások után egy igen érdekes, de ellentétes folyamat bontakozott ki a két nagy pártban. Az egykor antidemokratikus, elitista Konzervatív Pártba egy hagyományos, demokratikus politikai pártstruktúráit építették be, és lényegesen demokratikusabbá tették, viszont a 18 év után hatalomra került „Új Munkáspártban” tulajdonképpen újraértelmezték a képviselői demokráciát és a döntéshozatali dimenzióban centralizálták a pártot. Mindkét trend érinti dolgozatunk szempontjait, ezért érdemes erről többet is mondani. Az történt ugyanis, ami a brit politikában gyakran megesik, hogy a szervezetet pragmatikusan alávetették a politikai piac szükségleteinek. Kétségtelen, hogy ebben a tekintetben egy alapvető különbség van a két párt között: a Munkáspárt politikailag is teljesen megújodott és ezzel párhuzamosan alakította ki új belső rendjét, a konzervatívok viszont, bár a szervezeti kérdésekben valóban forradalmat csináltak, de 1997 óta nagyon nehezen alakítják ki új politikájukat. Igaz, hogy ehhez a Labourban is sok év kellett.

A Konzervatív Párt belső reformja hat elvre épül fel: az egységre (mármint a három komponens egységére), a demokráciára, az aktivitásra (az angol involmementet így fordítottam), a decentralizációra, az integritásra, a nyíltságra.

A parlamenti párt, az önkéntes (voluntary) párt (mármint a szövetség), és a központi hivatal közötti hagyományos elkülönültséget megszüntették. Egységes igazgatótanács jött létre egységes pártalkotmánnyal (a brit pártok alapdokumentumát nevezik így, ilyennel eddig a toryk nem rendelkeztek), amely az egész pártot vezeti és tagjainak többségét az egész tagság választja. Minden fizető párttag részt vesz a pártvezér (a potenciális miniszterelnök, az ellenzék vezére) megválasztásában, de a párt tagjai jogot kaptak arra is, hogy szavazzanak a parlament, az Európai Parlament és a londoni főpolgármester konzervatív jelöltjei kiválasztásakor. Országos párttagsági rendszert hoztak létre (eddig csak a választókerületi szövetségeknek volt formális tagsága), amelyeken keresztül a párt vezetésével közvetlenül tudnak kommunikálni. A döntéshozatalt decentralizálták, az alapszervezeteket megerősítették, a választókerületi szervezeteket most „konzervatív választókerületi szövetségeknek” nevezik, egységes fegyelmi és etikai bizottságot hoztak létre, amelynek feladata biztosítani a párt rendjét és egységét. Nyíltá tették a párt pénzügyeit, ami eddig teljesen titkos volt és a párt vállalta, hogy nyilvánosságra hozza minden 5000 font feletti donációját és nem fogadnak többet el pénzeket külföldről (az utóbbiakat most már mindenki számára az új törvény is előírja (The Fresh Future 1. old.)).

A Munkáspártban a szervezeti rend átalakítása már a 80-as évek végén elkezdődött, elsősorban a blokkszavazást törölték el

(a szakszervezetek a konferenciákon ugyan blokkszavazást alkalmaztak, de képviselőik szavazatait esetükben is már az „egy tag, egy szavazat” elve szerint átszámolták és százalékban fejezték ki. Fokozatosan csökkentették a szakszervezetek képviseletét a konferenciákon 90%-ról a jelenlegi 50%-ra. A vezérválasztást sokáig itt is a képviselők részvételével bonyolították, majd a 80-as évek elejétől egy választási testület keretében rendezték, amelyben a képviselők, a választókerületi szervezetek és a szakszervezetek 30–30–40%-kal képviseltették magukat. Később a szakszervezetek részét csökkentették és a testület 1/3–1/3–1/3 arányban választotta vezérét. A legjelentősebb változások 1997-ben, a választások után következtek be. A párt konferenciája akkor szavazta meg a „Partnerség a hatalomban” dokumentumot, amelyben a vezetés egyértelművé tette, hogy minden erővel a kormányzás hatékonyságára és a következő ciklusra törekszik, és ehhez a párt komponenseinek támogatását és partneri, nem pedig belső ellenzéki magatartást vár el. Megváltozott a politikaformálás rendje, a programokat, a politikai vonalat továbbra is a konferencia hagyta jóvá, de a politika kidolgozása a kb. 200 főből álló (a tagokról a konferencia döntött, vagy azokat a párt komponensei delegálták) országos politikai fórum feladata lett, amelyhez a szervezetek, szakszervezetek és tagok javaslatai befutottak, majd ezeket ott megvitatták és tervezeteit vitára, majd jóváhagyásra ismét a konferencia elé utalták. A szervezetek határozati javaslatai közvetlenül csak néhány külön megszavazott témákban kerülhettek a konferencia elé (ezzel a lehetőséggel éltek és értek el eredményt a vezetéssel szemben 2002-ben, az előbbieken említett PFI ügyében). Tehát a politika előkészítése demokratikusabb lett, de a döntéshozatal során a közvetlen képviseleti demokrácia szűkült. Ami talán ennél is fontosabb, hogy létrehozták az ún. egyesített politikai bizottságot, amely a kormány tagjaiból, a párt komponenseinek képviselőiből állt össze delegálás alapján (vezetője a miniszterelnök-pártvezér), amely de facto az egész párt felett helyezkedik el. A vezetés elsősorban a választókerületek egyéni tagságára kíván támaszkodni a képviselő-jelölés során, s nem a szervezetek „állandó bizottságára”, amely konkrétan az aktívát jelenti és esetenként szembekerült a vezetés személyi javaslataival. Az egyéni tagság szavazását veszik alapul a vezérválasztás választókerületi blokkja szavazatai összeszámlálásakor. Egyébként az egyéni tagság létszáma az utolsó években erősen csökkent (400 ezerről 280 ezerre).

Témánk vizsgálata aspektusából tehát az derül ki, hogy a döntéshozatal a Labourban centralizáltabb lett, elkerülendő a kormányzás hatékonyságát zavaró konfliktusokat, de a politikaformálás stádiumában a szakszerűség feltétlenül javult (Shaw 147–157. old.). Ami az egyéni tagság szerepét illeti, érthetőek a vezetés törekvései, de ennek eredményessége még nem kristá-

lyosodott ki. Ennek azonban úgy tűnik nem elsősorban a szervezeti struktúra az oka, hanem, hogy a tagság, amely egyébként nagyobb részét már Blair idejében lépett be a pártba, bár nem ellenfele az Új Munkáspártnak, de ragaszkodik egyes munkáspárti hagyományokhoz.

E vonatkozásban külön problémát okoz a Munkáspárthoz tartozó szakszervezetek státusának problémája, különösen, amikor a párt hatalmon van. Egyrészt – ahogy láttuk – a párthoz tartozás, másrészt a szakszervezetek elkerülhetetlen érdekvédelmi tevékenysége ütközik esetenként, ami persze nem jelenti, hogy sok kérdésben a kormány nem tudja figyelembe vennie javaslatokat. Az igazi dilemma, hogy a szakszervezetek nagy többsége együtt tud működni a párttal, de egy másik szárnyának érdekei, pl. az FPI esetében ütköznek a kormány elképzeléseivel, és ez hatással van a többi komponensre. A vezetés arra törekszik, hogy megtartsa a hagyományos labour–szakszervezeti viszonyt, a kollektív tagság hagyományos intézményét, de azt szeretné, hogy a párt munkájában, a döntéshozatalban a szakszervezetek úgy vennének részt, hogy a kollektív tagok egyéni tagként tevékenykedjenek (egyébként a szakszervezeti kollektív tagság száma ma már hárommillió, szemben az 5–6 évvel ezelőtti 5–6 millióval). A kollektív tagok egy része nem is szavaz a Munkáspárt-ra, de maga a kapcsolódás mégis hasznos, mert milliók kerülnek kapcsolatba a Munkáspárttal, tetejében, bár csökkent, ma is jelentős a szakszervezetek anyagi hozzájárulása a Labour kampányköltségeihez, és a szakszervezetek hagyományosan elvállalják sok képviselő választási kampányának szervezését és finanszírozását. Az Új Labourban vannak olyanok, akik a kollektív tagságot meg szeretnék szüntetni, de féltő, hogy ezt a tagság, nemcsak a szakszervezetek, elutasítanák. A Labourt szakszervezetek nélkül valóban nehéz lenne elképzelni. Blairnek sikerült egy pár „szent tehénen” túllépni, lásd a 4. cikkelyt, majd elfogadtatni a magántőke felhasználását a közszolgálatokban, de a szakszervezetek „leválasztása” nagyon nehéz dolog lenne.

A SZAKSZERVEZETEK ÉS A KONFLIKTUSOK BRITANNIÁBAN

Ismeretes, hogy a szakszervezetek egy jelentős része nem tagja a Munkáspártnak, de bőven vannak olyan szakszervezeti tagok is, akiknek szakszervezete kollektív tagja a Munkáspártnak, de nem fizeti a szakszervezeti „politikai tagdíjat”, ami a Munkáspárthoz tartozás feltétele. A nem csatlakozott szakszervezetek is közel állnak a Labourhoz, de „szabadabbak” a tagszervezeteknél.

A szakszervezetek és a kormányzat (legyen az akár konzervatív) viszonya mindig is problematikus volt. Ennek komoly törté-

neti okai vannak. Ugyanis a brit szakszervezetek struktúrája nagyon bonyolult. A szakszervezetek szétágazó szakmai szervezetekkel rendelkeznek, ami azt jelentette, hogy egy-egy üzemben sok szakszervezet működik szakmák szerint szétszórva és ezeket a „shop stewardoknak”, az üzemi bizalmiaknak kellene összefogni és képviselni a munkaadókkal szemben, de ennek nincs meg a jogi háttere. A kollektív szerződéseket külön kötik, esetenként egymás rovására is. Ezt a gyakorlatot nevezték a kollektív alku rendszerének, amely kedvező volt a tagságnak, így többet lehetett kicsikarni a vállalattól, de országos szinten nehezen volt kezelhető. Tetejében a brit szakszervezeti szövetség, a TUC koordinációs jogköre is igen gyenge volt és maradt. Egyébként a kollektív decentralizált alkurendszert a Labour baloldala mindig is nagy vívmánynak tartotta. Hozzátehetjük, hogy a szakszervezeteknek több előjoga is volt, mint például a munkások és alkalmazottak foglalkoztatása során vagy például az úgynevezett zárt műhelyek rendszere (csak szakszervezeti tagokat vettek fel a munkahelyen, amelyben kötelezően mindenki tag volt). Ez kedvezett ugyan a munkavállalóknak, de nem volt demokratikus és sokszor elszigetelte egymástól a munkavállalókat. Voltak a kollektív szerződéseknél más kitételei is, amelyeket inkább az aktíva és kevésbé a tagság preferált, ezeket azonban makroszinten nem lehetett követni. Nem túlzás emlékeztetni, hogy korábban a szakszervezetek igazi „nagyhatalmak” voltak, nélkülük semmit sem lehetett tenni és esetenként destabilizáló tényezőkként léptek fel.

A 60-as évek végén, amikor a Labour volt hatalmon és kísérletet tett a gazdaság modernizálására, a párt és a kormány arra szeretne volna rávenni a szakszervezeteket, hogy mondjanak le azon jogaikról, amelyek megnehezítik az országos szintű gazdaságpolitizálást. A Munkáspárt javasolta, hogy szabályozzák a sztrájkjogokat, ne büntessék a sztrájkok ellenzőit, növeljék a tagság beleszólását a munkabeszüntetések szervezésekor stb. Ezt azonban a szakszervezetek felháborodással visszautasították, viszont a következő tory kormányok már nem kompromisszumokra építettek, főleg Thatcher. Norman Tebbit aktív közreműködésével olyan szakszervezet-ellenes törvényeket alkottak, amelyek sokszorososan felülmúlták a Munkáspárt óvatos próbálkozásait. Nyilván ezek nélkül a thatcheri neoliberalizmust nem lehetett volna alkalmazni. A 80-as években jelentősen leszűkült a szakszervezetek mozgástere. A munkáspárti megújulás folyamán világos lett, hogy a Labour a Tebbit-törvényeket csak kis részben akarja megváltoztatni. Blair idejében ez már teljesen eldőlt, maradtak a törvények, mert az alapvető törekvéseket a gazdaság és a piac stabilizálására, a már említett partnerségi kapcsolatokat nehezen lehetett volna összeegyeztetni a szakszervezetek régi státusával. Ezzel szemben a Blair-kormány egy átfogó törvényben szabályozta a munkások jogait, a szakszervezetek szerepét.

Önmagában ez egy munkásbarát törvény volt, de korántsem azokkal a jogokkal és feltételekkel, amelyeket a szakszervezetek szerettek volna... Tehát a 80-as, 90-es években a szakszervezetek sajátos konfliktuskezelése csökkent és ezzel a szakszervezetek és a kormányok viszonya is konfliktusmentesebb lett, de ennek ára az egész mozgalom visszaszorítása, egyesek szerint lefejezése volt. Mindez kedvezett a Munkáspárt elképzeléseinek is, mert nem akadályozta a gazdaság és a piac stabilizálásának törekvéseit, növelte a piaci erők bizalmát Blairékkal szemben. Ez a trend azonban nézeteltéréseket is gerjesztett a munkáspárti kormánnyal szemben. A partneri viszonyok az üzemekben, a műhelyekben nem mindig mentesek a feszültségektől, a szakszervezetek fellépése tagjai érdekeinek védelmében még a Munkáspártban sem talál teljes egyetértésre. Az Új Munkáspárt hívei a hagyományos szakszervezeti aktivitás helyett inkább azt szeretnék, ha azok a szolgáltatások felé fordulnának, a fogyasztóvédelemmel, a munkavédelemmel, a munkások életmódjával, szociális témákkal, az oktatással, képzéssel és átképzéssel foglalkoznának. Ez a kettős kihívás jelenleg még nem látszik megoldottnak (Triesman 30. old.).

Nagy kérdés, hogy a Blairék által preferált partneri viszonyok tényleges együttműködéssé válnak-e, mert csak ekkor várható, hogy az Új Munkáspártot az új szakszervezetek követni fogják.

AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓ ÉS A BRIT PÁRTOK: KONSZENZUS ÉS KONFLIKTUSOK

A brit politikának túlzás nélkül egyik kitüntetett pontja Nagy-Britannia és Európa, az Európai Közösség, az Európai Unió közötti érdekviszonyok, ellentétek és konfliktusok. Ezek áthatják a brit társadalom szinte valamennyi szféráját, a gazdaságot, a pártok közötti viszonyokat, a brit hagyományokat és identitást, az értékek és a politika viszonyát, annak a brit szuverenitásnak az értelmezését, amelynek, mint ezt már több vonatkozásban is érintettük, írott alkotmány nem lévén, Britanniában különleges szerepe van. E témakörnek ugyancsak sajátossága, hogy keverednek benne a szigetország reális, objektív érdekei és a kimonodottan szubjektív, manipulált érdekfelfogások.

Ismeretes, hogy Nagy-Britannia később lépett be az EGK-ba, mint a legnagyobb fejlett európai országok. A pártok között sokáig konszenzus volt abban, hogy Britannia érdekei azt kívánják, hogy az ország csak lazább formákban – lásd az Európai Szabadkereskedelmi Társulást – integrálódjon. A 60-as évek végéig mindkét párt bízott a nemzetközösségi kapcsolatok prioritásában és erre építette elképzeléseit, de mint kiderült, illúzióit is.

Ami a konkrét ellenérveket illeti, a Konzervatív Párt a régi birodalmi szellemben, a hagyományos tory nacionalizmus oldaláról opponált, és féltette a brit szuverenitást, a westminsteri parlament szupremációját. A Munkáspártnak is voltak, igaz finomított birodalmi illúziói, és egy ideig programjában még szerepelt a „szocialista nemzetközösség” álma. A Labour tartózkodása mögött azonban szerepet játszott, hogy az akkor konzervatív, jobboldali többségű közösségtől, a „kapitalista Európától” féltették a háború utáni reformokat, a jóléti államot, a munkáspártiak vívmányait és a brit szakszervezetek pozícióit. Továbbá az akkor erősen etatista Munkáspárt is féltette a parlament szuverenitását, mert az államot tekintették a demokratikus szocializmus megvalósítása zálogának.

Mindkét párt álláspontjában szerepet kapott az atlanti elkötelezettség, a speciális brit–amerikai viszony féltése is.

A két nagy párt az 1960-as évek végén ismerte fel, hogy a közösségből történő kimaradás nem szolgálja az ország érdekeit. A munkáspárti Wilson kezdte el a csatlakozási tárgyalásokat és a konzervatív Heath fejezte be, majd az ő kormányzása idejében lett Britannia az EGK tagja. A teljesség kedvéért azonban azt is meg kell említeni, hogy a parlamenti szavazás során sok konzervatív szavazott a belépés ellen, sok labourista viszont a belépés mellett. Volt olyan időszak, amikor az EGK-hoz való viszony választóvonalá, az „igen és nem” nem a pártok között, hanem a pártokon belül húzódott meg.

A brit csatlakozás egyik nem lényegtelen momentuma volt, hogy az egybeesett a gazdasági világválsággal és a brit gazdaság válságával, a nagy szociális konfliktusokkal, majd Thatcher kormányra kerülésével; és sokak felfogása szerint mindez a csatlakozás terméke volt. Ezzel magyarázható, hogy baloldal egészen a 80-as évek közepéig többnyire szembefordult az EGK-val és több konferencián is a kilépés mellett szavazott. A Munkáspárt már említett radikalizációja, balra tolódása ekkor jelentős módon összenőtt az Európa-ellenességgel. Nem véletlen, hogy 1981-ben a kialakult politika elleni tiltakozó szociálliberális csoport (Owen, Jenkins – egykor az Európai Bizottság elnöke – és társai) kiváltak a Labourból és megalakították a Szociáldemokrata Pártot (más lapra tartozik, hogy az nem bizonyult életképesnek, Britanniában nehéz az új pártok sorsa), talán a leghevesebben az EGK-ellenes politika, az esetleges kilépés ellen tiltakoztak.

A 80-as évek közepéig inkább a konzervatívok álltak közelebb az integrációhoz, de fokozatosan megváltozott a kép. A megújulási folyamattal párhuzamosan, az ún. politika-felülvizsgálási folyamat részeként a Munkáspártban felismerték, hogy az EGK szociális potenciálja kedvező lehet a Labour szociális programja számára. Ezt a felismerést segítette, hogy ekkor a Közös Piacon belül már több szociáldemokrata párt és kormány növelte

aktivitását, és az európai szociáldemokrácia mindjobban elkötelezte magát az integrációval; megerősödött transznacionális szövetségük az Európai Szocialisták Pártja. Közben a Konzervatív Pártban többségbe kerültek azok, akik az integráció lassítását kívánták és egyre inkább kerékkötői lettek az EGK-nak, majd az EU-nak. Különösen a szociális célok, a foglalkoztatás területén megvalósítható együttműködéssel szemben volt averziójuk, ami ütközött a hazai neoliberális politikájukkal. Amikor a 90-es évek elején megszületett az EU egyezményének szociális fejezete, a toryk azt nem is írták alá. Thatcher kijelentette: „Nem engedjük, hogy a munkáspárti szocializmust (a jólét államot és a munkáspárti célokat nevezte így) a hátsó ajtón (tehát a közösségen keresztül) csempésszék vissza az országba”.

Az Új Munkáspártnak akkor már alapvetően más, EU-barát politikája volt. Blair felismerte, hogy Britannia elszigeteléséhez vezetne, ha folytatná a teljesen euroszkeptikussá vált tory politikát az EU kérdésében. Amikor 1997-ben a Munkáspárt győzött, a brit integrációs politika jelentősen megváltozott. Napjainkban a munkáspárti kormány konstruktív, aktív tevékenységet folytat az unió fejlesztésében.

Az elmúlt években a szignifikáns változások ellenére az is világos lett, hogy a Blair-kormány és az EU együttműködésében is vannak nyitott kérdések, továbbá, hogy a brit közvélemény is csak nagyon lassan veti le szkepszisét az EU-val szemben. Természetesen az euró kérdése a legösszetettebb ezen a téren. Vannak ugyan a Munkáspártban is, akik vitatják az eurózónához történő csatlakozást, de a többség szükségesnek tartja, és ma is a „várjunk és figyeljünk” álláspontján van. A vezetés sem teljesen egységes: Blair erőteljesebb híve az eurónak, egy konferencián azt mondta: „Nekünk az euró nemcsak gazdasági kérdés, hanem a fejlődés irányának az ügye” (Blair 5. old.), a pénzügyminiszter, Brown azonban ennél óvatosabb. A Labour az utolsó választási kiáltványában népszavazást ígért (Ambitions for Britain 36–38. old.), és ezt nem is tudta volna elkerülni, de a jelenlegi nemzetközi feszültségek ezt a referendumat alig teszik valószínűvé.

A Munkáspárt tehát az euró kérdésében nincs könnyű helyzetben. Egyrészt a többség, ha különböző lelkesedéssel is, de támogatja, másrészt, ha nem is sokan, de tartanak is tőle. Továbbá látni kell, hogy az európai szociáldemokraták elképzelései egy-egy kérdésben ellentétesek a Munkáspárt mostani gazdaságpolitikájával. Így például a Labour nem híve a transznacionális béralkunak, mert az zavarhatja a partnerségi kapcsolatokat és a gazdaság stabilitásának prioritását. Nem véletlen, hogy a munkáspárti kormány, bár aláírta a már említett szociális fejezetet, de egy záradékban közölte, hogy nem minden részét tartja kötelezőnek magára nézve.

Emellett az Új Labournak is vannak sajátos fenntartásai az

EU kérdéseiben: nem híve a közösség nemzetek feletti struktúrái bővítésének, elégedetlen a közös mezőgazdasági politikával, sürgeti az EU intézményi reformját, a döntéshozatal áttekinthetőségének és legitimitásának szélesítését, az intézmények és a lakosság kapcsolatának minőségi javítását, a szociális dimenzió hatékonyabb fejlesztését, a foglalkoztatási politika összehangolását.

A Konzervatív Párt a 2001-es választások után sem változtattott EU-politikáján. A kilépés, a feltételek újratárgyalásának hívei kisebbségben vannak. A párt többségének álláspontja szerint az országnak az együttműködést csak azokban a szférákban kellene preferálni, ahol ez előnyös. Az euró kérdésében a toryk határozottan elutasítóak. A teljesség kedvéért a Konzervatív Pártban ott találhatjuk az EU híveit is, de ők nincsenek hatással a politika egészére.

Végül hangsúlyozni kell, hogy bár a Munkáspártnak is vannak fenntartási az euróval szemben, de ezeket helytelen lenne azonosítani a toryk ellenérveivel. Ugyanis a Munkáspárt általános és erőteljes igényje mellett megjelenő dilemmák egyértelműen gazdasági természetűek, a Konzervatív Párt elutasítása viszont politikai és alkotmányos tartalmú, és a font „elvesztését” a szuverenitás oldaláról támadja.

A BRIT POLITIKAI PÁRTOK ÉS A SKÓT, WALESI AUTONÓMIA, DEVOLÚCIÓ

Abból célszerű kiindulni, hogy az egységes brit államot hagyományosan egy aszimmetrikus állami berendezés jellemezte. Egyrészt az egész államot egy központból irányították, másrészt főleg Skócia, de Wales is sajátos státussal rendelkeztek Britannián belül. 1945 után ezt a helyzetet (mindkét régióban mindig is az ipar dominált) a gazdasági-szociális-társadalmi fejlődés tovább erősítette (a csaknem teljes foglalkoztatás, a jóléti állam) és bizonyos előjogokat biztosított a két régió számára, s nem véletlen, hogy a két régió hagyományosan a Munkáspárt bázisa volt. Tetejében a Westminsterben Skócia és Wales „felülképviselet” volt, népességükhöz képest több parlamenti képviselőjük volt, mint Angliának.

A 60-as, 70-es évek gazdasági válságai érthetően jobban érintették a két régiót, a szociális helyzet megromlott, és ez felerősítette a sokáig háttérbe szorult skót és walesi identitást és a két régió autonómia követelését. A kibontakozó szociális feszültségek akkor először generálták a nemzeti, politikai konfliktusokat, de ezek tartalma nem volt mindenhol azonos, egyrészt Skóciában sem, Walesben pedig alig rendelkeztek politikai éllel, inkább kulturális, nyelvi karakterűek voltak és többnyire maradtak. A 70-es években a két nemzeti párt (a skót SNP és a walesi

Plaid Cymru) megerősödött, ekkor érték el a legjobb választási eredményeket: 10–8 képviselőjük volt a westminsteri parlamentben, ami a kis pártokat sújtó választási rendszer körülményei között figyelmet érdemelt. Voltak körzetek, ahol az SNP a szavazatok több mint 30%-át kapta meg. Az évtized végén kidolgozott autonómiatörvények azért buktak meg, mert a két nagy párt nem ismerte fel a decentralizáció szükségét (akkor még az etatista Munkáspárt sem, amelyen belül a többség a centralizált brit állam híve volt, mert társadalmi céljait az államra építve valósították meg). A devolúciós törekvések második hulláma a thatcheri érában zajlott le, mert a neoliberális gazdaságpolitika szociális tekintetben katasztrofális hatással volt a két régióra. Ekkor elsősorban az SNP-ben komoly polarizáció zajlott le: az autonómiát követelők kisebbségbe kerültek a teljes függetlenség híveivel szemben. A walesi nemzeti párt is radikálisabb lett, de ott a teljes függetlenségnek kevés barátja volt. A toryk most sem akartak hallani semmiféle autonómiáról és a Westminster teljes dominanciája mellett tartottak ki. A Munkáspárt (amely a 80-as években már kezdett átalakulni) szakított felemás álláspontjával, felismerte a decentralizáció szükségességét, a separatista veszélyt, és a devolúció mellett állt ki, nem utolsósorban azért, mert az európai integráció is mindjobban igényelte az önállóbb, decentralizált törvényhozást, és mert magáénak tekintette azt az általános demokráciacsomagot, amelyben a decentralizáció vezető szerepet kapott.

Az 1997-es választási kampányban igencsak kiéleződött az ideológiai konfliktus a két nagy párt között. A toryk a Labourt az egységes brit államiság elveinek feladásával vádolták, a munkáspártiak erre azt válaszolták, hogy nem a devolúció, hanem annak hiánya veszélyezteti az egységes brit államot.

A liberálisok az utolsó évtizedben egyértelműen kiálltak a devolúció mellett és a föderális Britanniát preferálták.

Az 1997-es munkáspárti választási kiáltvány megígérte, hogy a devolúció ügyét referendum elé viszi, és amennyiben a két nemzeti parlament elvét elfogadják, a regionális választásokat többségi és arányos rendszer kombinációjával tartják meg. Ez kétségtelenül gesztus volt a nemzeti pártok irányában, de azt is látni kell, hogy a képviselők nagyobb részét mégiscsak a többségi rendszer alapján választják (a skót parlament 129 képviselőjéből 73-at, a walesi gyűlés 60%-ára is a hagyományos választási rendszer szerint voksolnak). Figyelmeztető azonban, hogy a választásokon a Munkáspárt egyik régiójában sem tudott többséget szerezni, és a liberálisokkal kormányoznak, bár messze a legerősebb párt pozíciójában vannak.

Hogyan jellemezhető a devolúció, a skót parlament és a walesi gyűlés megalakulása? Végül is a Munkáspártnak sikerült keresztülvinnie a devolúció gondolatát, komoly jogosítványokat biztosítani a két törvényhozásnak, és ezzel vereséget mért első-

sorban a szeparatista SNP-re. Ugyanakkor a westminsteri parlament megőrizte primátusát az alapvető alkotmányos kérdésekben. Sikerült decentralizálni, átruházni a hatalom, a szociális biztonság alapvető kérdései fontos komponenseit a nemzeti parlamenteknek, de egyben megőrizték az egységes brit államot. A devolúció nem érinti az Egyesült Királyság alkotmányos rendjét, a két régió annak integráns része marad és a királynő továbbra is államfője lesz. A westminsteri parlament megőrzi teljes szuverenitását, és a két régióban választott képviselők továbbra is teljes és konstruktív szerepet játszanak benne, de a jövőben a két régió mandátumainak arányait a Westminsterben újraértékelik. Továbbra is a központi parlament hatáskörében maradnak az Egyesült Királyság alkotmányával kapcsolatos ügyek, ennek külpolitikája, beleértve az Európai Unióval kapcsolatos kérdéseket (e kérdésben a régiók bizonyos részvételi, képviseleti jogokat kapnak), a védelmi, a biztonságpolitikai szféra, az Egyesült Királyság fiskális, gazdasági és monetáris stabilitását érintő ügyek, a foglalkoztatással kapcsolatos törvényhozás, a szociális biztonság alapvető kérdései és a közlekedésbiztonság területe.

A walesi gyűlés a skót parlamenthez képest korlátozottabb jogokkal rendelkezik, mindamelllett a központi hatalom decentralizációnak fontos eszköze (Havas 5–14. old., Scotland 17–18. old., Wales 7. old.).

Vitathatatlan, hogy a devolúció új fejezetet írt a brit politikai rendszer történetében. Azok az ügyek, amelyek közvetlenül érintik a lakosság érdekeit, a regionális parlamentekben dőlnek el és ebben a helyzetben a konfliktusokat is a „tethelyen” lehet kezelni. A brit pártok regionális szervezetei, amelyek eddig is alkotmányos státussal rendelkeztek és a nemzeti pártok önállóan politizálhatnak és vehetnek részt a régiók kormányzásában. Tudomásul kell venni, hogy az arányos választási rendszer a két régióban egyelőre véget vetett az ottani kétpártrendszernek. Tudniillik a Munkáspárt dominanciája mellett, például Skóciában, két párt vehet részt reális esélyekkel a választásokon. Elsősorban az SNP, amely a Munkáspárt legerősebb ellenfele és a liberálisok, bár az utóbbiak sokkal kisebb esélyekkel tehetik ezt. A konzervatívok jelenleg a régiókban nem reális ellenfelek. Valószínűsíthető, hogy Labour a továbbiakban is csak a liberálisokkal együtt szerezhet többséget a regionális parlamentekben.

Ezzel együtt több olyan momentum jelenik meg, amely érinteti a pártrendszert, konfliktusokat teremthet. A Munkáspárt esetében ez vonatkozik a Skót Munkáspárt és a központi Labour viszonyára (a toryknál ilyen kevésbé fordulhat elő, mert skóciai szervezetük harmatgyenge). A liberálisoknál, lévén pártjuk teljesen decentralizált, ez nem okozhat gondot: a skót párt és az angol régió pártja két egyenlő párt, amely a brit föderációban

tevékenykedik. A regionális választási rendszer, az arányosság részbeni alkalmazása, tekintettel a koalícióra, ugyancsak komplikációkat okozhat, mert a Labour már eddig is megosztott volt az országos választási rendszer reformját illetően. Am a regionális tapasztalatok nem növelték a reform híveinek arányát, bár a párt népszavazást ígért e kérdésben. A devolúció felveti a kérdést: mi lesz az angliai régióval, lesz-e angol parlament? Tekintettel a westminsteri parlamentre, ez nem valószínű, bár működik egy (igaz jelentéktelen befolyású) szervezet, amely ezt tekinti céljának. Az a néha „berobbanó” kérdés, hogy „a skótok a Westminsterben beleszólhatnak az angol ügyekbe, de az angolok nem szólhatnak a skótok dolgaiba” tartalmaz némi realitást, és esetleg konfliktusokat is okozhat, főleg az angol nacionalizmus megerősödése esetében.

Más vonatkozásban már érintettük, de ezen a helyen még röviden vissza kell térni és megerősíteni, hogy felfogásunk szerint az ír probléma, amely a 60-as évek vége óta visszatért a brit politikába és megoldatlansága a legtöbb konfliktust, sőt emberáldozatot követelte, külön elemzést igényelne és sajátosságai más megközelítést érdemelnek. Ezeket csak felsoroljuk és azokat a szempontokat emeljük ki, amelyek jelzik, hogy bár maga a probléma rendkívül fontos, de nem keverendők össze Skócia és Wales témájával, bár kétségtelen, hogy vannak találkozási pontjaik, elsősorban történelmi vonatkozásban és általános politikai és nemzeti hatásaként.

Mi az, ami miatt a devolúciót és az ír kérdést nem helyes „összekeverni”?

Észak-Írországból történelmileg 1921 óta a tét az anyaországhoz, az Ír Köztársasághoz történő csatlakozás volt, Skóciában és Walesben ilyen „anyaország” nincs. Észak-Írországból a függetlenségi mozgalom politikai és fegyveres úton folyt, az IRA, amely ezt a harcot vezette, politikai és katonai szárnnyal rendelkezik: a politikai szárny, a Sinn Fein politikai pártként részt vesz a brit választási harcban, esetenként be is kerül a Westminsterbe, bár tiltakozásként általában nem foglalja el a helyét a parlamentben. Észak-Írországnak formálisan és jogilag már régebben van autonómiája, az északír kérdésekben kompetens parlamentje, a Stormont és kormánya, amelyeket azonban akkor szoktak feloszlatni, amikor a fegyveres eszközök kerülnek előtérbe. Az északír pártok közötti törésvonal egyértelműen vallási és csak utána politikai, de nem szociális. Egyik oldalon állnak a különböző árnyalatú protestáns unionista pártok (amelyek a választásokon együtt lépnek fel és rendelkeznek a mandátumok többségével mind a Stormontban, mind a Westminsterben), a másikon a katolikus, köztársasági pártok, így a Sinn Fein és a Szociáldemokrata Munkáspárt, mely utóbbi egy mérsékelt alakulat és tevékenységében esetenként már megjelennek a szociális problémák is. Jelenleg a Westminsterben

Észak-Írországnak 20 hely van fenntartva (a 659-ből), ide csak ebből a régióból lehet bejutni és ezeket a választókerületi eredmények alapján arányosan osztják el [2001-ben az unionista pártok több mint 50%-ot, a Sinn Fein 21,7%-ot, a Szociáldemokrata Munkáspárt 21%-ot ért el (más pártok is indultak, de marginális számú szavazatot kaptak)] (Butler–Kavanagh 296. old.).

A brit pártok Észak-Írorszáiban gyakorlatilag nem vesznek részt a westminsteri parlamenti választásokon, és nem rendelkeznek szervezetekkel. A kivétel a Konzervatív Párt, de annak választási eredményei minimálisak, 2001-ben a szavazatoknak csak 0,3%-át szerezte meg az északír régióban. A toryk fő szövetségesei az unionisták, a Labouré a Szociáldemokrata Munkáspárt, amely tagja a Szocialista Internacionálnak. Egyébként az ír konfliktus megítélésében és megoldásában a brit pártok főbb vonalakban megegyeznek. Látni kell, hogy a nagypénteki egyezmény előkészítésében már a konzervatívok is értek el eredményeket, bár kétségtelen, hogy Blair erőteljes lendületet adott a tárgyalásoknak, minthogy az is, hogy az amerikaiak beavatkozása nélkül aligha született volna egyezmény. Lehet azon vitatkozni, hogy a nagypénteki egyezmény mennyire stabil, hiszen megkötése után is szinte állandósultak a konfliktusok. E rendkívüli összetett kérdésben azonban az egyezmény feltétlenül óriási jelentőségű, már csak azért is, mert az IRA-ban is visszaszorultak a fegyveres harc hívei, még ha a fegyverleadás maradt is a fő konfliktuspont. A fegyveres elszakadást csupán a Reális IRA támogatja. Mindazonáltal nagy tévedés lenne az elmúlt évek eredményeit úgy értelmezni, mint a konfliktus megoldását. Az ír kérdés tipikusan olyan esete a konfliktusoknak, amelyet kezelni, „gondozni” lehet, de megoldani csak hosszú évtizedek után.

* * *

ÖSSZEGZÉS

A brit pártok konfliktusoldó potenciáljának áttekintése, vizsgálata után két fontos tanulságára érdemes felhívni a figyelmet.

Az első, hogy Nagy-Britannia sajátos helyzete és fejlődése (a társadalmi-gazdasági átalakulások, a szigetországnak a világban és főleg Európában többször is módosult pozíciói, az európai átlagnál mélyebb szociális szakadék) gyakran teremtettek konfliktushelyzetet, ennek lehetőségei a jövőben ugyancsak nincsenek kizárva (Britannia és az EU relációja, a stabil gazdaság és a jóléti viszonyok ütközése, a globalizáció hatása a sok tekintetben sérülékeny gazdasági és pénzügyi viszonyokra). Vagyis a konfliktusok számára Britannia igencsak „kedvező” talajjal rendelkezik.

A másik, hogy a demokratikus hagyományok, a politikai kultúra, a politikai rendszer, a kétpártrendszerre épülő kormányzati stabilitás igen alkalmas a konfliktusok kezelésére. A stabil kormányzás elvét és gyakorlatát még a demokratikus, arányosabb választási rendszernél is fontosabbnak tartja a szigetország lakóinak nagyobb része. A brit politika realizmusa, pragmatizmusa sosem táplált illúziókat arról, hogy a konfliktusokat a teljes konszenzus alapján lehet megoldani, de általában a legmesszebbre ment el az utóbbi megközelítésében. Ebben az utóbbi időben a Labour annyiban nyújtott segítséget, hogy újabb és újabb, a szociáldemokrácia elveivel nem ütköző, de rokonítható értékeket integrált politikájába (lásd a devolúció történetét, az egyéni jogok kiemelését a kollektív jogok „halmazából”, lásd a Labour új pártalkotmányát és Blair beszédeit). Ahogy a Munkáspárt a devolúciót, a skót és a walesi autonómiát megvalósította, úgy, hogy érdemben ruházott át jogokat a két régiónak, de nem sértette meg Britannia és a Westminster primátusát, ahogy a harmadik utat, a modern szociáldemokráciát „megtisztította” a neoliberalizmustól és az elavult „régi” szociáldemokrata eszközöktől, az frappánsan mutatja a brit pártok konfliktusoldó képességeit.

Érdeemes azt is kiemelni, hogy a brit pártok igencsak erősek az érlelődő konfliktusok felismerésében. Erre jó példa a szélesedő eszmecsere, amely az utolsó választások után bontakozott ki a Labourban. Az történt ugyanis, hogy a 2001-es választásokon igen alacsony volt a részvétel (59,9%). Az ennek okát magyarázó vélemények között leginkább az érdekes, hogy az állampolgárok részvétele a helyi közösségek életében igen alacsony. Maguk a civil közösségek ereje is gyenge. A pártok központi, de nemkülönbön helyi választási kampánya és párbeszéde a választópolgárokkal szinte teljes egészében a központi ügyekkel foglalkozik, a nagypolitikai verseny része. Senkit sem érdekel a közösségek élete. Ezért az emberek mind távolabb kerülnek a politikától. Elsősorban a pártok érdeke, hogy ebből az alakuló konfliktusból le tudják vonni a tanulságokat, amelyek természetesen nem közömbösek a politikai rendszer egésze szemszögéből.

IRODALOM

- Alan R. Ball: *British Political Parties. The Emergence of Modern Party System.* Macmillan Education. 1987
- Ambitions for Britain. Labour's Manifesto. 2001
- Anthony Giddens: *The Third Way.* Polity Press 1998
- Anthony H. Birch: *The British System of Government.* Routledge. 1998
- David Blunkett: *Politics and Progress. Reviwing Democracy and Civil Society.* Politico's. 2001
- David Butler and Dennis Kavanagh: *The British General Elections of 2001.* Palgrave 2002

- Dennis Kavanagh: *British Politics. Continuities and Change*. Oxford University Press. 1990
- Eric Shaw: *New Labour in Britain: New Democratic Centralism?* In: *West European Politics*. July 2002 147–170. old.
- Frank Vibert (Edited): *Britain's Constitutional Future*. IEAReadings. 1991
- Fresh Start. Conservative Central Office. 1998
- Havas Péter: *Decentralizálási folyamat Nagy-Britanniában: a skót és a walesi devolúció (autonómia)*. Kisebbségpolitikai döntés-előkészítő tanulmányok. 8. sz. füzet. 1998
- John Prescott: *Text of speech at the Labour Party Conference, Blackpool*, Labour Party Press Office 2002
- Richard Rose: *Politics in England. Change and Persistence*. Macmillan. 1989
- Scotland. Foreign and Commonwealth Office London. 2000
- Tony Blair: *Text of speech at the Labour Party Conference, Blackpool*, Labour Party Press Office 2002
- Wales. Foreign and Commonwealth Office. London. 2000